

קובץ
מנורה בדרום

במה תורנית לבירורי
הלכה ומנהג

גליון כ"ז
תשרי - תשפ"ב

נכתב
ע"י אברכי
אופקים
ותפרח

הרב סעדיה שריקי

ביצד נרכוש סת"ם מהודר

נמוכה, ישנם את הממוצעים ויש את הקלף היקר והאיכותי.

סופר שכותב על קלף זול נתקל במספר בעיות -

(א) גידים - העור של הבהמה יש בו שערות, גידים ושומן. ע"מ לעבד את העור לקלף משרים את העור בסיד עד שהשערות נושרות. לאחר מכן מוציאים אותו מהסיד שוטפים ומנקים את העור מהסיד. משפשפים ומחליקים עד לקבלת קלף הראוי לכתיבה.

למרות כל התהליך עדיין יכול להימצא בקלף גידים. ישנם גידים עמוקים שפחות מרגישים בהם ואפשר גם לכתוב עליהם, אך ישנם גידים קטנים שאם כותבים עליהם הכתיבה יוצאת לא יפה, דיו שנמשך לאורך הגיד ועוד.

הבעיה החמורה היא - שלאחר שמגלגלים את המזוזה או הפרשיה בתפילין ומשתמשים בהם מספר שנים, בזמן הזה הקלף מתייבש ומתייבש ואז הגידים עלולים להתנתק מהקלף ויכולים לפסול את האותיות שכתובות עליהם.

חכם עיניו בראשו - וסופר מנוסה כשהוא בוחר קלף הוא יכול להבחין ביריעה עם גידים או שהיריעה נקיה מגידים וחלקה ובכך לפתור חששות אלו.

(ב) קלף שעיר - ישנם סופרים שכותבים על כל קלף שמזדמן להם וגם כשהקלף שעיר כותבים עליו. והתוצאה בינונית ומטה.

כל אדם במהלך חייו זוכה במצוות היקרות של תפילין ומזוזות. כל יהודי מגיל בר מצוה מניח תפילין וכן עליו לרכוש תפילין לבניו. וכן מצות מזוזה כשקונה או שוכר בית ורוכש מזוזות לדירתו.

כשניגשים לרכוש סת"ם מהודר לא תמיד יודעים להגדיר מהו מהודר? מה צריך לברר או לדרוש מהסופר? האם כל סופר שיש לו תעודה זה מעיד שכתבתו מהודרת?

ננסה לעשות קצת סדר בדברים. לא נוכל לנגוע בכל הנקודות, אבל מספר נקודות חשובות כתבתי להלן ע"מ שגם מי שלא בקי בהלכות סת"ם, יוכל לדרוש מהסופר להדר במהלך הכתיבה בהלכות חשובות אלו.

ישנם שני סוגי מהודר - יש הידור הלכתי - שהוא החשוב ביותר ועליו נרחיב בהמשך. ויש הידור כללי - דהיינו שאחרי שכל הכתיבה נכתבה כהלכתה בדיקדוק האותיות, ישנו הידור ביופי הכולל של הסת"ם - אותיות יפות, אחידות הכתב, שורות שוות, קלף איכותי, דיו שחור ומבריק ועוד. שכל אלו נכללים ב"זה א-לי ואנוהו" התנאה לפניו במצוות.

נפרט שני דברים החשובים להידור הכללי שהם - הקלף והקולמוס.

הקלף - ישנם הרבה יצרנים של קלף. ישנם המייצרים קלף זול וברמה

יש לדרוש מהסופר קלף איכותי גם אם זה מייקר מעט את הסת"ם.

הקולמוס - איתא בגמ' בתענית (כ':) זכה קנה ליטול הימנו קולמוס לכתוב בו ס"ת. לכל הדיעות הקנה הוא הקולמוס המהודר ביותר לכתוב סת"ם!

שמעתי רמז נאה על כתיבה בקנה.

בכתיבת סת"ם משתתפים כל ארבעת חלקי הבריאה -

הדיו - דומם, הקולמוס [כשזה קנה] - צומח, הקלף - חי, הסופר - מדבר.

בארצות אירופה היה קושי אמיתי לכתוב עם קנה כיון שכמות המשקעים מרובה והקנה רך ושבירי. אך בארצות צפון אפריקה והמזרח התיכון שהמזג אויר חמים ועם פחות משקעים הקנים היו חזקים וראויים לכתובה ולכן יותר מצוי שכתבו בקנה. וכן איתא בהל' ס"ת (סי' רע"א ס"ז) כ' הרמ"א, וי"א שיש לכתוב בקולמוס של קנה ולא בנוצה, אך כתב הש"ך שם שלא נוהגין כן.

ובקסת הסופר (לר' שלמה גאנצפריד בעל הקיצור שו"ע) כתב שנוהגים לכתוב בנוצה ואפ' בקולמוס של ברזל (סי' ג' ס"ו).

אך בערוך השולחן ביו"ד שם כ' דנוהגים לכתוב בנוצה ואין כדאי לכתוב בברזל משני טעמים - א. שנוקב. ב. התורה מארכת ימים והברזל מקצר.

ובשבה"ל (ח"ב סי' קל"ו) כ' שיש להקל לכתוב בקולמוס מזהב אם קשה לו הכתיבה בנוצה דבזה לא שייך הטעם שברזל מקצר ימים, אבל זולת זה אין לזוז מכתיבה בנוצה כפי הנהוג לעולם, ע"ש.

ועי' בילקוט שמעוני (משלי סי' תתק"ס) על הפסוק "אל תסג גבול עולם אשר עשו

הכתב אינו יוצא אחיד, הדיו בורח, הדיו לא נתפס היטב בקלף וישנם ניתוקים באותיות שיכולים לפסול את הסת"ם.

ג) קלף לבן - ישנם המזמינים ס"ת רוצים קלף לבן כי זה נראה יותר יפה. יתכן שהצבע יפה אך בד"כ הכתיבה יוצאת פחות יפה כיון שהזנים של הבהמות שמיצרים מהם קלף לבן הדיו לא נתפס היטב על הקלף, או שהוא חלק מדי והדיו מתפשט. לכן תמיד מומלץ לכתוב על קלף בצבע בז', חום בהיר, אפור בהיר.

[הערות הרב ג. גרינפלד - הסיבה שרוב הקלף הלבן אינו איכותי ומומלץ משום שהצבע הלבן הוא לא צבעו של הקלף, אלא הקלף עבר תהליך הלבנה מלאכותי בד"כ חומרים כימיים שמשנה את המרקם הרך והקטיפתי הטבעי וזה משפיע על איכות הכתיבה].

[הערות הרב י. ירחי - נראה להוסיף שגם קלף חלק מדי גורם לבעיות בכתיבה.]

ראשית - הדיו בורח ונמרח ומקלקל את צורת האות או את יופי הכתב.

שנית - לפעמים זה מחמת שאינו מעובד די הצורך ואפשר להבחין בו שהוא קצת קשה. והתוצאה שהדיו לא נבלע בקלף וברבות הימים קופץ מהיריעה.

ובעיני ראיתי ס"ת שנשברו בו אותיות וכשבאתי לתקן קפצה כל האות מהקלף].

לסיכום - קלף איכותי הוא אמנם יותר יקר אך הכתיבה עליו הופכת את הכתיבה לחויה רוחנית ולתוצאות של כתיבה יפה ומהודרת מאשר כשכותבים על קלף זול.

האשכנזי מתועד בספר תיקון תפילין ואלפא ביתא (מתלמידי מהר"ם מרוטנבורג ז"ל). לכן העתיקו בב"י.

[אך הסת"ם שלו נכתב בכתב ועליש והראיה - בסי' ל"ב סי"ח כ' - מ"ם שכתבה נו"ן וא"ו. שזה מנהג הספרים דלפי כתב ב"י כותבים כ"ף וא"ו. וכן בהמשך רי"ש שעשאה כמין דל"ת ושם מדובר בכתובה ספרדית שנכתבה בכתובה אחת כמו שכתבו שם הנו"כ - הערת הכותב].

[ובן כיון שיש ללמוד ממנו כמה הלכות ששונים גם לכתב ועליש לכן לא נמנע מלהעתיקו - הערת הר"י ירחין].

אמנם במהלך הכתיבה סופר נתקל בשאלות הלכתיות שיש בהם דיעות בין הפוסקים. וכיון שהספק הוא שקול נוקטים שהמיקל יש לו ע"מ לסמוך והמחמיר תע"ב.

והחומרא בענינים אלו היא ענין גדול בהידור הסת"ם ונביא מספר נקודות חשובות.

(א) חק תוכות בחצי אות - בכתיבת סת"ם, מגילת אסתר וגט כתוב בתורה "וכתב" - לשון כתיבה ודרשו חז"ל ולא וחקק. חק תוכות פי' שיוצר האות ע"י סכין שעושה שינוי באות או צורת האות ע"י סכין ולא ע"י כתיבה [ול"ד ע"י סכין אלא ה"ה כל מעשה שאינו בגדר כתיבה, כגון - הטפת דיו, ריסוס דיו על שבלונה, ספיגת דיו ע"י סמרטוט שאינו עושה כתיבה בגוף האות מיקרי חקיקה].

לדוגמא - כתב אות סמ"ך ונפלה טיפה בתוך חללה והתמלאה כל האות בדיו. אם מוחק רק את הטיפה ועי"ז יוצר את החלל הלבן שבאות מיקרי

אבותיך" אמר רשב"י אם ראית מנהג שעשו אבותיך אל תשנה אותו, ע"ש.

וב' הקול יעקב (יו"ד סי' רע"א ס"ז) באות כ"ג שכן נוהגים בבגדד לכתוב בקולמוס של קנה ואין להקל. דאף למתירין לכתוב בנוצה לא התירו אלא משום שאין להם קנים חזקים כ"כ אבל במקום שיש להם קנים חזקים אין לכתוב אלא בקנה, ע"ש.

וב"כ בדעת נוטה (לר"ח קנייבסקי שליט"א הל' תפילין תשובה תק"א) דיש לימנע מלכתוב בקולמוס של ברזל.

לסיכום - למרות שאין איסור לכתוב בקולמוס של ברזל, אך המהדרים במצוות ומזילים מהונם ואונם לקיים המצוות כהלכתן, ודאי יש להשתדל שהסופר יכתוב לכתחילה ולהידור בקנה ואם לאו בנוצה ולא לשנות ממנהג הסופרים מקדמת דנא.

[**הערת הרב ג. גרינפלד** - ואין חילוק בין ברזל לנירוסטה לענין זה].

בעת ניגש להידורים ההלכתיים - סת"ם מהודר היינו שסופר כותב את האותיות בהידור כל אות כפי המסורת של הכתב שכתבו אבותיו -

אשכנזים - כתב ב"י, ספרדים כתב 'עליש' [ע"י הערה].

בכל שיקפיד לכתוב האות כהלכתה - בצורתה, עוקציה ומראה הכללי של האות - כך הכתב נחשב מהודר יותר.

הערה - [הרב ג. גרינפלד] - ונשאלת השאלה מדוע קבל הכתב האשכנזי שם זה? ומתמצים שמרן כשכתב הלכות סת"ם בב"י לא רצה לחדש מה שלא נמצא בספרים קדמונים. ומפני שהכתב

שלא כסדרן - פסול. ודרשו זאת חז"ל מהפס' "והיו" בהוויתן יהו.

ולכן סופר שכתב אות בתו"מ ואז הבחין שהחסיר את האות הקודמת, אינו יכול להשלימה אחרי שכתב את האות הבאה אלא עליו למחוק את האות שכתב להלן, לכתוב את האות הקודמת שהחסיר ואז להמשיך כסדר.

ונחלקו האחרונים מה הדין כשכתב חצי אות ואח"כ הבחין שחסר את האות הקודמת ורוצה להשלימה, האם יש דין שלא כסדרן כיון שכתב את החצי אות דלהלן או לא.

לדוגמא - בתיבת "ושננתם" כתב את ראש הנו"ן הראשונה או שלא כתב כלל את הנו"ן והתחיל לכתוב את ה-נו"ן השניה וכתב רק את ראשה, האם צריך למחוק תחילה את ראש הנו"ן השניה ואז להשלים את הנו"ן הראשונה, או שכיון שלא כתב אות שלימה אלא רק חציה לא מיקרי כתיבה עדיין ויכול להשלים תחילה את גוף הנו"ן הראשונה ואח"כ להשלים ה-נו"ן השניה.

דעת הפמ"ג - (הביאו המ"ב בסוף סי' ל"ו בקיצור דיני ח"ת ושלכ"ס) - שאין בזה משום שלא כסדרן ויכול להשלים גוף הנו"ן הראשונה ואח"כ את הנו"ן השניה, וכ"פ בקסת הסופר.

דעת האבני נור - שיש בזה משום שלא כסדרן כיון שבכתיבת סת"ם כל חלק וחלק באות יש בו דין כתיבה וחלות קדושה. ומה שנכתב להלן חל עליו שם פסול של שלא כסדרן ולא חלה עליו קדושת סת"ם, וכ"כ בשו"ת שואל ומשיב.

חקיקה אלא צריך למחוק את כל האות ולכתבה מחדש.

חק תוכות בחצי אות, היינו שסופר כתב חצי אות כדין כגון גג של דל"ת או ראש הנו"ן ונפלה טיפה על מה שכתב ונשחתה צורת האות עד שאין ניכר איזה אות התחיל לכתוב. כעת הוא מוחק את הטיפה ומחזיר את הצורה של החצי אות לקדמותה כשזה נעשה ע"י חקיקה של סכין. ולאחר מכן הוא מסיים את החלק השני של האות דהיינו את רגל ה-דל"ת או את מושב ה-נו"ן ע"י כתיבה. נמצא שהחלק הראשון של האות נעשה ע"י חקיקה וחלקה השני נעשה ע"י כתיבה.

ונחלקו בזה גדולי הפוסקים -

דעת הרד"ך (ר' דוד כהן ע"ה) שצריך שכל האות תיעשה ע"י כתיבה ולא ע"י חקיקה ולכן פסול משום חק תוכות בחצי אות (הובא בב"י סי' ל"ב סי"ז ובמ"ב סקס"ז).

דעת הב"י והרמ"א - (באבה"ע סי' קכ"ה) שעיקר שם כתיבה הוא בסיום האות, ולכן אם סיים האות ע"י כתיבה אע"פ שחקק בחלקה הראשון - כשר.

להלכה - המיקל כב"י ורמ"א יש לו ע"מ לסמוך אך לכתחילה יש להחמיר בזה [כ"כ הקול יעקב סי' ל"ב אות פ']. יריעות שלמה פי"ב ס"ט כ' והמחמיר תע"ב. וכ"מ בבאה"ל סי' ל"ב סי"ח ד"ה ונסתמה דאף שנקט לעיקר כהמקילין עכ"פ נקט להחמיר לכתחילה כהרד"ך, ע"ש].

ב שלא כסדרן בחצי אות - בתפילין ומזוזות יש דין לכתוב כסדרן דהיינו שצריכים לכתוב לפי הסדר שנכתב בתורה ואם כתב

עפ"י זה יש סופרים שסומכים על הפמ"ג וכשהחסירו אות אחרי שכתבו כמה תיבות וזה טירחא בשבילם למחוק כל האותיות מבטלים את צורת כל האותיות עד שמגיעים לאות שהחסירו וכותבים אותה ואח"כ משלים את האותיות החצויות.

להלכה - המיקל יש לו ע"מ לסמוך אך כיון שיש מחמירים ה"ז אינו מהודר. ואם הקונה הזמין פרשיות מהודרות ה"ה אינם מהודרות וצריך להודיעו ואם לאו הוי מקח טעות (שבה"ל ח"ז סי' קס"ד אות ג').

וביריעות שלמה כתב והמחמיר תע"ב (סי' י' סע"א).

ג) פרשיות - בס"ת התורה כתובה פרשיות פרשיות. ישנה פרשה 'פתוחה' ופרשה 'סתומה'. ונחלקו הרא"ש והרמב"ם בצורת הפרשיות הפתוחות והסתומות.

בס"ת ומגילת אסתר אפשר לעשות את הפרשיות בצורה שתהיה כשרה הן לרא"ש והן לרמב"ם. אך בתפילין שכל פרשיה היא בעמוד נפרד א"א לעשות פרשה סתומה אליבא דכו"ע. ונהגו בצורת הפרשיות כדעת הרמב"ם וכן פסקו השו"ע והרמ"א (סי' ל"ב סל"ו). לכן, שלושת הפרשיות הראשונות מתחילות בתחילת שורה.

בסוף פרשת קדש ופרשת והיה כי יביאך מסיימים את הפרשה באמצע שורה כדי להשאיר ריוח פרשה שהוא ט' אותיות בין הפרשיות. ובסוף פרשת שמע לכתחילה יש לסיימה בסוף שורה, ופרשת והיה אם שמוע מתחילים באמצע השורה דהיינו אחרי ריוח ט' אותיות ועי"ז נקראת פרשה סתומה לדעת הרמב"ם אך לא לדעת הרא"ש.

וכך נהגו הספרדים ורוב האשכנזים הנוהגים בכתב הארז"ל.

והנה הט"ז המציא עצה לצאת גם בזה אליבא דכו"ע והיא - להשאיר פחות משיעור ט' יודי"ם בסוף פרשת שמע שזה חצי ריוח פרשה ופחות מ-ט' יודי"ם בתחילת והיה אם שמע שזה עוד חצי ריוח פרשה וע"י הצירוף של שני הרווחים נוצר ריוח פרשה שלם ואז הוי פרשת והיה אם שמע סתומה אף לדעת הרא"ש, וכן נהגו הגר"א והפמ"ג וכן נוהגים האשכנזים הליטאים.

והנה הרבה אינם יודעים כיצד הפרשיות שלהם כתובות אם כהשו"ע או כהט"ז.

אמנם בד"כ האבות קנו את התפילין בבר מצוה וע"כ אינם יודעים כיצד נכתבו הפרשיות, אך הקונה תפילין לבניו צריך לברר מנהג אבותיו ועפ"י זה להזמין פרשיות.

יש לציין שתפילין שנכתבו כדעת הט"ז פסולים לספרדים אף בדיעבד, ובמזוזה - כשר.

ד) תיוג - כתב בשו"ע - (סי' ל"ו ס"ג) צריך לתייג אותיות שעטנז גץ ונהגו הסופרים לתייג אותיות אחרות שהם בד"ק ח"י"ה.

אותיות שעטנז ג"ץ מוזכר בגמ' מנחות (כ"ט:) אמר רבא ז' אותיות צריכות שלשה זיונין ואלו הן שעטנז ג"ץ.

אותיות בד"ק ח"י"ה מוזכרים בתיקוני הזהר ובראשונים.

אמנם בדיעבד אם לא תייג אפ' שעטנז ג"ץ פסק בשו"ע דלא פסל, אך לפעמים תיוג שלא נעשה כהלכתו יכול לפסול הסת"ם כגון שהתגין מנותקים מהאות (שם מ"ב סקי"ג וקול יעקב אות י"א).

תיוג אפשר לעשותו ע"י הקולמוס או בקולמוס מיוחד לתגין ויש המתייגים ב'רפידוגרף'. הרפידוגרף הוא עט מיוחד עם

מנורה כיצד נרכוש סת"ם מהודר בדרום רמא

לספרדים - יש לעשותו לכתחילה ואם לא עשאו כשר בדיעבד. (אול"צ ח"א סי' ה').

יש לציין כי יש דיעות בראשונים ובאחרונים שאף לספרדים העוקץ מעכב.

[הערת הרב י. ירחי - שמעתי מפי הרב אבא שאול זצ"ל בשיעור כהאי לישנא - היום אכשור דרי ונוהגים גם הסופרים הספרדים בקוץ השמאלי].

[הערת הרב ג. גרינפלד - אני הייתי נוכח בשנת תשמ"ח כאשר ת"ח נכבד שחיבר ספר על סת"ם וטען שלספרדים א"צ עוקץ ר"ת לכתחילה, ובא לבקש הסכמה מהרב עובדיה יוסף זצ"ל ונזף בו מרן שודאי יש לעשות עוקץ ר"ת גם לספרדים ולא נתן לו הסכמה].

אמנם להלכה לספרדים כשר בדיעבד אך פשיטא שהמהדר במצוות יראה שלא יחסר עוקצים אלו ביודי"ם.

סוף דבר - מצוות סת"ם הם מהמצוות החמורות שבתורה!

צריך הרבה סייעתא דשמיא שאדם יקיים מצוות אלו בכשרות ובהידור, אך צריך גם השתדלות רבתי שהסופר יכתוב כהלכה.

הבאנו במאמר זה מספר נקודות חשובות שכדאי לדרוש אותם כשרוכשים סת"ם. כמובן שיש עוד הלכות שנזכרות וחשובות להידור המצוה הלא הם כתובים בשו"ע (סי' ל"ב וסי' ל"ו) ובנושאי כליו.

אם תהיה מודעות להלכות אלו והקונים יעוררו וידרשו מהסופרים לעמוד על נקודות אלו ואחרות, זה יחייב את הסופרים ורמת ההידור תעלה ככל שהקונים ידרשו זאת.

מחסנית לדיו ובסופו יש צינורית ברזל דקה שהקנים יוצאים מאד דקים ועדינים, ואם לא שמים לב התגין יכולים להישאר מנותקים מהאות. לעומת זאת - כשמתייגים עם נוצה התיוג יוצא הרבה יותר מבריק ומחובר היטב לאות אם כי התגין פחות דקים.

ולכן יש לדרוש לכתחילה תיוג מקצועי בנוצה ולא ברפידוגרף.

[ואם אינו מוצא סופר שמתייג בדיו ונוצה, לפחות ידרוש מהמתייג להשתמש בדיו מיוחד שנעשה מהמינים המוזכרים בהלכה שמיועדים למילוי הרפידוגרף ולא בדיו גרפי שמיוצר עבור הרפידוגרף ע"י חברות בחו"ל - הערת הרב ג. גרינפלד].

בצורת התיוג יש העושים שלשה קנים דקים ויש העושים עם ראש כעין זי"ן.

וכתב בדעת קדושים שאם מצויים לפניו פרשיות שמתויגים בקנים או כזיינין יש לקנות לכתחילה את הפרשיות שמתוייגות עם ראשים כזיינין.

ע"כ יש להקפיד בצורת התגין ועשייתם שיעשה כהלכה וכהידור.

(ה) עוקץ ר"ת ביודי"ם - האות יו"ד מורכבת מרגל ימין ושני עוקצים בצד שמאל למעלה ולמטה. דעת ר"ת ועוד ראשונים שהעוקץ התחתון שבצד שמאל הוא "קוצו של יו"ד" המוזכר בגמ' לעיכובא ואם העוקץ חסר - הסת"ם פסול כמות שהוא.

(אך) אפשר להוסיפו בתפילין ומזוזות גם לאחר שהמשיך לכתוב ואין בזה שלא כסדרן).

לאשכנזים - כשחסר עוקץ ר"ת הסת"ם פסול אך אפשר לתקן.

ונסיים בדברי הרמח"ל בספרו דרך ה' (חלק ד' פ"ו ס"ז) וז"ל, אך ענין התפילין הוא - כי נתן הבורא יתברך לישראל שיהיו ממשיכים עליהם המשך ממש מקדושתו יתברך ויעטרו בו באופן שכל בחינותיהם הנפשיות והגופיות יחסו תחת האור הגדול הזה ויתקנו בו תיקון גדול, והוא מה שאמר הכתוב "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך". ותלה ענין זה במצוה זו בכל הלכותיה ופרטותיה - עכ"ל.

יה"ר שנזכה לקיים מצוות סת"ם בהידור, אמן.
תודתי נתונה לרב גדליה גרינפלד שליט"א - סופר ומגיה באופקים אשר עבר על המאמר והעיר את הערותיו המחכימות. יה"ר שימשיך לזכות את הרבים בסת"ם מהודרים ולעמוד בפרץ כנגד כל המשנים והמתחדשים.
ובן לרב יצחק ירחי שליט"א - ת"ח עצום באופקים אשר ידיו רב לו בהלכה ובהרבצת תורה.

